

MARJİNALLİK VE MAZURİYET ARASINDA TÜRKİYE'DE KADINLIK

Emel ÇOKOĞULLAR*

Öz

Türkiye'de kadının bireysel yaşamına dair sorun alanları belirlenirken eşitsizliğin, ayrımcılığın ve şiddetin farklı türleri ile karşılaşmaktadır. Kadının kenara çekildiği, bedeninin ve emeğinin patriarkal sömürüye maruz kaldığı artık en açık şekilde bilinen gerçeklikler arasında yer almaktadır. Kadının yaşamına ve rollerine dair toplumsal ve kültürel belirlenimler ve patriarkal istekler konusunda tartışılmaya fırsat tanıyacak boyutta çok da büyük bir anlaşmazlık bulunmamaktadır. Roller, yargılar, kalıplar ve talepler oldukça tanındır. Buradaki tanıdık olma durumu da -yapılan araştırmalar da bunu göstermektedir ki- kadınların neredeyse hemen hepsinin yaşamının bir bölümünde şiddete maruz kaldığı, ezildiği, baskılandığı ve aşağılandığı gerçekliğinden hareket edilerek ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de kadınlar, yaşamlarına yönelik her türlü baskı ve denetime yönelik tepkilerini dile getirdiklerinde ve toplumsal cinsiyet rolleriyle belirlenen sınıra dışına çıktıklarında "marjinallik" ve "mazuriyet" tanımlamalarının içerisine yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Kadınlar, hak ve özgürlükleri için mücadele ettiklerinde genellikle "marjinallik"le suçlanmaktayken; feminist bilinç eşliğinde olmasa bile varoluşsal kaygılar nedeniyle bahsi geçen sınırı aştıklarında "mazuriyet" tanımlamaları ile birlikte anılmaktadırlar. Bu ikili adlandırma, kadınların yaşamı üzerinde bilfiil belirleyici olmakta ve değişen sosyo-kültürel dinamikler de bu meşhur adlandırma çabasını ortadan kaldırmaya yetmemektedir. Başka bir ifadeyle, Türkiye'de kadınlar, yaşamlarının farklı evrelerinde "marjinallik" ve "mazuriyet" arasında tercihte bulunmak zorunda kalmaktadırlar. Zorunlulukla şekillenen bu gerçeklik de kadınların "sıkıştırılmış hayat"larının açık bir ifadesi olarak belirmektedir. Bu çalışmada da Türkiye'de kadınların "marjinallik" ve "mazuriyet" tanımlamalarının içerisine kolaylıkla yerleştirilmelerinin nedenleri ele alınmakta ve farklı sınıfsal özelliklerin dahi bu adlandırma süreci üzerinde herhangi bir değişiklik yaratmadığı üzerinde durulmaktadır. Bu nedenle de Türkiye'de kamusal alanın yapısal özellikleri incelenmekte ve özellikle "marjinal" olma durumu ile feminist mücadeleye siyasal ve toplumsal açıdan yüklenen olumsuz çağrışımlar arasındaki ilişkinin ortaya konması amaçlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kadın, Kamusal alan, Marjinallik, Mazuriyet, Toplumsal cinsiyet rolleri.
Jel Kodları: J71, Z13, Z19

* Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, emel.cokogullar@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9975-1618

Makale gönderim tarihi: 13.06.2021

Makale Kabul tarihi: 20.09.2021

Künye Bilgisi: Çokoğullar, E. (2022), "“Marjinallik” ve “Maruziyet” Arasında Türkiye’de Kadınlık”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 139-164.

Femininity Between “Marginality” and “Excuse” in Turkey

Abstract

Different types of inequality, discrimination and violence are encountered while determining the problem areas regarding the individual life of women in Turkey. It is now among the most clearly known realities that the woman is stepped aside and her body and labor are subjected to patriarchal exploitation. There is not a great deal of disagreement to allow discussion about the social and cultural determinations and patriarchal aspirations of women's life and roles. Roles, judgments, patterns and demands are quite familiar. The state of being familiar here, as well as research shows, emerges from the reality that almost all women are exposed to violence, oppressed, suppressed and humiliated at some point in their lives. In Turkey, women are tried to be included in the definitions of "marginality" and "excuse" when they express their reactions to all kinds of suppression and control in their lives and when they go beyond the limits determined by gender roles. While women are often accused of "marginality" when they fight for their rights and freedoms; even if they are not accompanied by feminist consciousness, they are referred to with the definitions of "excuse" when they exceed the aforementioned limit due to existential concerns. This dual naming is effectively determining the lives of women, and the changing socio-cultural dynamics are not enough to eliminate this famous naming effort. In other words, women in Turkey have to choose between "marginality" and "excuse" at different stages of their lives. This reality, which is shaped by necessity, appears as a clear expression of the "compressed lives" of women. In this study, the reasons why women are easily included in the definitions of "marginality" and "excuse" in Turkey are discussed and it is emphasized that even different class characteristics do not make any difference on this naming process. For this reason, the structural features of the public sphere in Turkey are examined and it is aimed to reveal the relationship between being "marginal" and the negative connotations attributed to the feminist struggle in political and social terms.

Keywords: Woman, Public sphere, Marginality, Excuse, Gender roles.

Jel Codes: J71, Z13, Z19

Giriş

Türkiye, modernleşme sürecini oldukça sancılı ve bir o kadar da kapsamlı bir şekilde sürdürmüştür ve kimi siyasi tarihçilere göre, bu süreç hâlâ devam etmektedir. Siyasal alana ilişkin talepler, modernleşme dinamikleri ile birlikte ortaya çıkmış ve Türkiye'nin toplumsal, kültürel dokusundan ve dini belirlenimlerinden kaynaklanan gitgellerle örülü bir görüntü ile karşılaşmıştır. Birtakım ideolojik önyargıların da eşlik ettiği bu durum bazen karmaşık bir görüntü ortaya çıkarmış bazen de küresel yapılanmanın gereklilikleri nedeniyle nispeten daha kolay ve rahat koşullarda gerçekleşmiştir. Kadın ile ilgili konular da neredeyse tartışmaya yer vermeyecek düzeyde bu sürecin temel noktasını oluşturmuş ve pek çok araştırmacının da değindiği üzere, kadının yaşamına dair oluşturulmaya çalışılan politikalar da bu temel olma durumuna uygunluk içerisinde gelişmiştir.

Türkiye'de kadının yaşamı ve yaşamına dair birçok özellik genel olarak Osmanlı son dönem modernleşme süreciyle birlikte değişime uğramaya başlamıştır. Kadın, farklı deneyimler elde edebilme olanağı elde etmiş ve en önemlisi de eğitim olanaklarından yararlanmaya başlamıştır. Öte yandan yine de bu deneyimleme fırsatları ya da olanakları, geleneksel, kültürel etkenler ve dinî belirlenimler nedeniyle erkek egemen yapının sınırları içerisinde kalmıştır. İmparatorluğun dönem itibariyle kapitalistleşme-modernleşme dinamikleri ile karşılaşması ve milliyetçilik ayaklanmaları ile yüzleşmek zorunda kalması, politikaların yönü ve içeriği üzerinde de doğrudan etkide bulunmuştur. Öyle ki gerekli görülen hallerde, politika değişiklikleri yapılmıştır. 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile ulus-devletin inşasına yönelik yöntem ve stratejiler benimsenmiş ve iktidar ilişkileri yeniden kurulmaya çalışılmıştır. Hem bu stratejilerin belirlenmesi sürecinde hem de iktidar ilişkilerinin içeriğine yönelik paradigmatik değişimde, kadının kamusal ve siyasal alan ile ilişkisinin nasıl kurulacağı üzerine odaklanılmıştır. "Geleneksel" olan ile çatışmanın kaçınılmaz olduğu bu dönemde kadınlar, hem eski hem de "modern" toplumun simgesi olarak belirlenmiş ve "ideolojik mücadelenin odağı"nda yer almışlardır¹ (Sayılan & Bora, 1998).

---

¹ Gerçekten de daha en baştan, kadının yaşamının ideolojik, toplumsal ve dinî kaygıların ya da belirlenimlerin merkezine yerleştirilmesi, günümüze kadar ulaşan süreçte kadınların eşitlik ve özgürlük mücadelelerinin temel nedenlerinden biri olmuştur. Bu odağında yer alma ya da odakta konumlandırma, her defasında "kadına bakma" ile sonuçlanmıştır. "Kadına bakma", beden, emek ve cinsellik kısıcında erkek egemenliğini tehdit eden bir durumu arayan tavrın neticesi olarak ortaya çıkmıştır.

Fatmagül Berktaş'a göre (2006: 77), imparatorluğun dağılarak yerini Cumhuriyet'e bırakması, toplumsal sarsıntı ve değişimler yarattığı gibi bireysel açıdan da "derin travmalara, kaygı ve korku duygularının" da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Berktaş (2006), hemen her toplumda ve çeşitli dönemlerde gözlemlendiği gibi Türkiye'de de bu kaygıların, "simgesel olarak cinsel kimlikler alanına, özellikle de 'kadın' kimliğinin kurgulanmasına" yöneldiğini/yansıdığını ileri sürmüştür.² Nitekim Cumhuriyet ile birlikte kadının bireysel ve toplumsal yaşamıyla ilgili birbiri ardına kapsamlı yasal düzenlemeler yapılmıştır. Kadın kimliğinin hangi öğelerle donatılacağı, kadının toplumsal üretimdeki yerinin ne olacağı ve kamusal alanda nasıl bir görüntüye sahip olacağı ortaya konmaya çalışılmıştır. Ancak cinsel kimliğe ait izlerin ve görüntülerin kontrol altına alınarak bu kimliğin öne çıkmasını engelleyecek "cinsiyetsizlendirme" politikası da benimsenmiştir (Kandiyoti, 1997: 217). Dolayısıyla dişillik denetlenmesi politikasına uygun düzenlemelerin yapılması, cinsiyetler arasındaki hiyerarşiyi ortadan kaldırmamış ve Deniz Kandiyoti'den (1982) alıntılanarak belirtmek gerekirse, Türkiye'de yaşanan değişim temelde toplumsal cinsiyet ilişkileri, kadın rolleri ve cinsellik konularında etkili olmamıştır. Toplumsal cinsiyet rolleri ile şekillenen tüm görev ve sorumluluklar, kadını eril egemenliğin karşısında yine pasifize etmiştir. Meslek edinebilmesi, istihdam olanaklarından yararlanabilmesi ve ev dışına çıkabilmesi, cinsiyete dayalı eşitsizliği ortadan kaldıramamıştır. Berktaş (1996) ise yine başka bir çalışmasında, "Cumhuriyet dönemi boyunca kaydedilen ekonomik ve toplumsal gelişme süreci, toplumun ve devletin erkek-egemen yapısını ve kadınların ikincil statüsünü değiştirmemiş, hatta yıllar içinde kadınların bazı alanlarda (örneğin kentsel işgücüne katılım ve siyasal yaşam) gerileyen bir toplumsal kategori" olduklarını ileri sürmüştür. "Gerileyen bir toplumsal kategori" olma durumunun günümüzde de devam ettiğini söyleyebilmek mümkündür ve eril tahakküme dayalı cinsiyet rejimi, kadının bu gerileme durumunun sürekliliğinin birincil nedeni olarak belirlemektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile güç kazanan iktidar ilişkileri, gerileme durumu ile birlikte düşünüldüğünde kadını "ortada" bırakan ya da "ortada" kalmasına neden olan söylem, politika ve pratiklerle varlığını sürdürmektedir. Bu "ortada" olma hali, kadının özel ve kamusal hayatı

---

² Bu konuda ayrıntılı bir tartışma için bkz. Fatmagül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, 5. Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2015.

üzerinde belirleyici olmaya devam etmekte ve yaşam deneyimleri açısından farklı olmayan kadınlar bile Türkiye'de "marjinallik" ve "mazuriyet" tanımlamaları ile yaşamak zorunda kalmaktadırlar. Kadınlar özel ve kamusal hayatta kendileri için yapılan tanımların, belirlenen kalıpların ve varılan yargıların dışına çıkarak feminist mücadeleye dahil oldukları anda "marjinal" olarak adlandırılmakta ve aslında suçlanmaktadırlar. Zira birçok araştırmacının değindiği üzere, toplumsal ve kültürel özellikler nedeniyle "marjinallik" hoş karşılanmayan ve düzenin bizzat kendisiyle sorunu olan şekilde tanımlamalar eşliğinde değerlendirilmektedir. Cinsiyet rollerine dair geliştirilen itirazlar, kadın bedeninin ve emeğinin sömürsü ile güç kazanan toplumsal ve siyasal yapılara yönelik karşı duruşlar, patriarkanın tehditkâr bulunduğu durumları imlemektedir. Bu tehdit de başta aile olmak üzere toplumsal düzenin temel kurumlarına yöneltilmiş kabul edilmektedir. "Mazuriyet" ise feminist bilinçle özgürlük talebinde bulunmasa dahi kadınlık rolleri ve görev alanı ile birlikte yapılan gündelik itirazlar ortaya çıktığında tanımlanmaktadır. Sınırları belli ve üzerine çok da tartışılmayacak nitelikte olan bu iki adlandırma, sınıfsal ya da etnik farklılıkları da görmezden gelecek şekilde ortaya çıkmaktadır.

Kadınların "marjinallik" ve "mazuriyet" arasında âdeta sıkıştırılarak hapsedilmesi, birçok faktörle bağlantılı bir şekilde açıklanabilmektedir. Kınama ve suçlama belirginlik kazanmakta ve "marjinallik" tanımlamaları da tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Feminist olmak ve toplumsal cinsiyet eşitliğini savunmak ve talep etmek, patriarkal pratiklerin sınırlarını zorlayıcı unsurlar barındırmaktadır. Endişe ve korku uyandıran bu eşitlik arayışı, toplumun dışına bir yerlere sürgüne neden olabilmektedir. "Marjinallik", korku uyandıran ve erkek egemenliğini tehdit eden unsurlar barındırmakta ve "kötülük" içeren çağrışımlarda bulunmaktadır. Muhafazakâr kaygılar ve otoriter eğilimler de cinsiyet rollerine yönelik feminist eleştiri karşısında çok daha tahammülsüzlük içerisinde bir politik tavır sergilemektedir. Örneğin Macaristan ve Polonya gibi ülkelerde toplumsal cinsiyet çalışmalarına yöneltilmiş kısıtlama ve engelleme çabaları, bu politik tavrın bir yansıması olarak değerlendirilebilmektedir. Son dönemlerde özellikle aile kurumunun tehdit altında olduğu ve bu tehdidin de toplumsal cinsiyet eşitliği savunusu üzerinden cinsiyet rolleri hedef alınarak gerçekleştirildiği ileri sürülmektedir. Türkiye'de de toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili sorgulamanın aile kurumunu yıpratmış ve toplumsal yapıya zarar verdiği, özellikle son dönemlerde siyasal iktidar tarafından dile getirilmektedir. Nitekim Türkiye, İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararını da bu iddialarla birlikte ilan etmiş ve ailenin önemine dikkat

çekilerek toplumsal cinsiyet bir "mesele" olarak tanımlanmıştır.³ Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye'yi "aile erkil bir millet" olarak tanımlamış, inançta ve değerlerde olmayan şeylerin "marjinal", "zararlı" ve "çarpık" olarak değerlendirileceğinden bahsetmiştir (İstanbul Sözleşmesi'ni savunan kadın örgütleri neden sözleşmeden yana, karşı çıkanlar ne diyor?, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49473457>, 2020, 18 Ağustos). "Aile erkil bir millet" şeklinde yapılan tanımlamanın ortaya çıkaracağı sonuç da ailenin üstünlüğü ve biricikliği olmakta; aile karşısında diğer her şey önemsizleşmekte ve ikincilleşmektedir. Bu nedenle de ailenin, toplumsal değerlerle ve inançlarla uyum içerisinde olan özelliklerine yönelik her türlü eleştiri ve sorgulama, toplumsal dışlanmayı da beraberinde getirmektedir. Bu eleştiri ve sorgulamadan ziyade gündelik yaşamın rutinine ve sıradanlaşan monotonluğuna yönelik bir itiraz ise toplumsal açıdan "mazur" görülebilecek davranış, söz, eylem ve tavır olarak kabul edilebilmektedir.

Bu çalışmada da Türkiye'de kadınların "marjinalite" ve "mazuriyet" arasında sıkıştırıldıkları sorunsalı üzerinden hareket edilmektedir. Kadınların bu denli kolay adlandırılarak tanımlanmaya çalışılması ve en nihayetinde de patriarkal dil tarafından kadının "nesneleştirilmesi" süreci üzerinde durulmaktadır. Belirlenen amaca göre de öncelikle Türkiye'de kadınların kamusal alana çıkmak için uymaları gerekli görülen kuralların neler olduğuna değinilmekte ve dolayısıyla Cumhuriyet'in ilanının ardından kamusal alanın kadınlar için anlamı incelenmektedir. Bunun için de feminist literatürde öne çıkan kaynaklardan yararlanılmakta ve kadınların günümüzde de farklı boyutlarıyla devam eden "sıkıştırılmış hayat"ları ele alınmaktadır. Türkiye'de kadınların feminizmle kurdukları ilişki nispetinde nasıl bir kadın profiline yerleştirildikleri ve bireysel yaşamlarına dair söyledikleri üzerinden ne tür bir kalıp ve dil ile karşılaştıkları, çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışma boyunca üzerinde durulan "marjinalite" ve "mazuriyet" eksenli siyasal ve toplumsal tanımlamaların, Türkiye'de aile ve toplumsal cinsiyet rolleri ile ilişkisi ve kadının kamusal alandaki görünürlüğünün sınırlılıklarının ortaya konması amaçlanmaktadır. Ayrıca son dönemlerde, siyasal iktidarın ailenin önemine vurgu yaparak ailenin tehdit altında olduğu yönündeki

---

³ Yapılan son güncellemeler ve eklemeler için bkz. *İstanbul Sözleşmesi'ni savunan kadın örgütleri neden sözleşmeden yana, karşı çıkanlar ne diyor?*, Erişim adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49473457>, 26 Ağustos 2019, son güncelleme 18 Ağustos 2020.

açıklamalarının⁴ özellikle "marjinallik" ile ilişkilendirilerek ele alınmasının nedenleri üzerinde durulmaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

"Marjinal" kavramı günümüze kadar ulaşan süreçte farklı anlam ve bağlamlarda kullanılmış ve hâlâ kullanılmaya devam etmektedir. Toplumsal ve siyasal açıdan kullanımlarına bakıldığında ise "marjinal" kavramının, olumsuz birtakım çağrışımları yansıttığını söyleyebilmek mümkündür. "Aykırılık", "kriz", "toplumdışılık" şeklinde tanımlanan sorun alanlarının "marjinal" kavramı ile ele alındığı görülmektedir. Örneğin Robert E. Park'ın 1928'de yayımladığı *Human Migration and the Marginal Man* adlı makalesindeki "marjinal" kavramının kullanımı, genel anlamda bu sorun alanlarına değinmektedir. Park (1928), bu makalesinde göç, nüfus hareketi ve kültürdeki ilerleme arasında bağlantı kurmakta, göçün ve hareketliliğin sonuçlarının aynı olduğundan bahsederek her iki durumda da geleneğe ilişkin bir bozulmanın olduğunu öne sürmektedir. Göçün sonuçlarından biri, bireyin kendisini iki farklı kültürel grupta yaşama çabası içerisinde bulmasıdır ve bu durumun da bireyin "kararsız bir karakter" ya da "karakteristik davranış biçimlerine sahip bir kişilik tipi" üretmesine neden olmasıdır (Park, 1928). Park, bu kişilik tipini de "marjinal" olarak açıklamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla Park'ın bu çalışmasında "marjinal", mevcut yapıya ve kurallara uyum sağlama açısından çeşitli sorunlar yaşayan ve bu sorunları da yansıtan bireyler olarak belirlenmektedir. 1928'den günümüze ulaşan süreçte de "marjinallik", sosyolojik anlamı itibariyle farklı bağlamlara yerleştirilerek karşımıza çıksa da Park'ın çizmeye çalıştığı çerçevenin çok da uzağında görünmemektedir. Başka bir ifadeyle, Park'ın göç ve nüfus hareketliliğinin sonuçlarından yola çıkarak ele aldığı "marjinal", günümüzde de mevcut düzene uygun düşen davranış biçimi geliştire(meyen ve kuralların dışına çıkan anlamlarına gelecek şekilde kullanılmaktadır. "Aykırılık" ve dolayısıyla toplumsal açıdan sınırların zorlanması ya da aşılması durumu da "marjinallik" olarak tanımlanmaktadır. "Marjinal" olma durumu, topluma ait olan değerlere ve kültürel özelliklere "yabancılık" ve "dışarıda kalmışlık" ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Yaşadığı toplumun tarihine, kültürüne, değerlerine, gelenek ve göreneklerine karşıtlığı anlatmaktadır. Bu durum aynı zamanda çelişki ve çatışmanın da nedeni olmaktadır.

---

⁴ Bu konuda ayrıntı için bkz. Emel Çokoğullar Bozaslan, Muhafazakârlık ve AK Parti'nin Aile Politikaları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, 2018.

Edward Said'in (1995) *Entelektüel- Sürgün, Marjinal, Yabancı* adını taşıyan çalışmasında da entelektüel ve sürgün ilişkisi ele alınırken sürgünün ortaya çıkardığı sonuçlar üzerinde durulduğu ve sürgünle birlikte ortaya çıkan travmatik durumlardan bahsedildiği görülmektedir. Tabii Said, bu çalışmasında entelektüelin toplum içerisindeki konumundan hareketle sürgün üzerinde durmakta ve sürgünü geçmiş-bugün ve gelecek arasında gidip gelme, anlamlandırılmama, amaçsızlık gibi durumlarla birlikte değerlendirmektedir. Said (1995), sürgün ile birlikte "toplumdışılık" kavramını da kullanmakta ve toplumun kenarına, dışına gönderilme, kabullenilmeme durumunu anlatmaya çalışmaktadır. "Toplumdışılık", "uygun davranış geliştir(e)meme" ve "aykırılık" şeklinde anlamlandırılma çabasına, Antoine Bailly ve Eric Weiss-Altaner'in (1995) *Thinking About the Edge: The Concept of Marginality* başlıklı çalışmalarında da rastlanmaktadır. Bailly ve Weiss-Altaner'in "marjinalite" kavramını açıklarken ekonomik, toplumsal ve siyasal açıdan ortaya çıkan bir krizden bahsettikleri ve yine bir sorun tanımlamasından yararlandıkları görülmektedir.

Türkiye'de kadın ile toplumsal cinsiyet rolleri ve geleneksel kalıp yargılar arasındaki ilişki de özellikle son dönemlerde çoğunlukla "marjinalite" üzerinden kurulmaktadır. Cinsiyet rollerine itiraz geliştiren ve bu itirazını, eylem, söz, davranış ve tarzıyla ortaya koyarak buna yönelik feminist mücadele yürüten kadınlar, kolaylıkla "marjinal" olarak tanımlanabilmektedir. Bu boyutuyla "marjinalite" toplum tarafından belirlenen ve inşa edilen değerlere, inançlara ve pratiklere doğrudan tepkisellik içerisinde olma durumunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla "marjinalite", cinsiyet rolleri ile uyumsuzluk ve çatışma içerisinde olma durumu olarak toplumsal yapının tehdidi ve zarar görmesi anlamına gelecek şekilde de kullanılmaktadır. Feminist eleştirel perspektif geliştirilmesi ve bu perspektifin özellikle kadın bedeni, emeği, cinselliği ve kadınlık rollerine itiraz şekline bürünerek eylemsel karakter kazanması "marjinal" olanı tanımlamaktadır. Feminizmin, eril tahakküme, erkeğin egemen konumuna, kültürel ve toplumsal baskılanmaya ve siyasal otoriterleşmeye yönelik mücadelesi de marjinaliteye içkin tehdit ve tehlike algısıyla birlikte kurgulanmaktadır.

Feminizm, kadınların karşı karşıya kaldığı her türlü baskı, ezme ve şiddet biçimleri karşısında her alanda eşitlik ve özgürlük mücadelesi yürütmektedir. Bu nedenle de feminizm, kadın bedeni, emeği ve yaşamının patriarkal kontrol alanının dışına nasıl çıkartılabileceği ve kadının özellikle kamusal alanda varoluşunun nasıl sağlanabileceği soruları üzerinden hareket etmektedir. Kadınların kılık-kıyafet, tarz, üslup ve davranışlarından ötürü maruz kaldıkları

dışlanma ve adlandırma sorunu, toplumsal cinsiyet rollerine yönelik eleştirilerle birlikte ele alınmaktadır. Feminist hareket, tüm bu sorun alanlarına yönelik etkili bir politik duruş sergilemekte ve özellikle 1980 sonrası dönemden günümüze ulaşan süreçte, kadınları baskılayan iktidar araçlarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu iktidar araçları, günümüz toplumlarında kapitalizmin krizlerle daha da karmaşık hale gelen varlığını sürdürme çabasında farklı şekiller ve görüntüler kazanabilmektedir. Sylvia Walby (2016: 311-312), karmaşayı farklı tarihsel dinamikler üzerinde durarak açıklamakta ve kadın sömürsünün genişleyerek yayılan haline vurgu yapmaktadır. Patriarkal denetim, herhangi bir boşluk bırakmayacak şekilde özel alanı ve kamusal alanı kadın aleyhine müdahalelere açık hale getirmekte ve özellikle kamusal alanda "dışarıda" bırakma ve sınırda tanımlama tavrını sürdürmektedir. Bu nedenle de kamusal alanın, süreç içerisinde ritüeller, eylemler, davranışlar, hareketler ve aktörler açısından dizayn edilme şekli oldukça önem kazanmakta; geleneksel-kültürel dokunun sahip olduğu özellikler ve siyasal dinamiklerin farklılığı öne çıkmaktadır. Feminist teori de özel alan-kamusal alan ayrımı başta olmak üzere, patriarkanın egemenliğinde ilerleyen üretim-yeniden üretim süreçlerini açıklamanın önemi üzerinde durmaktadır. Aileye, dinsel inanç sistemlerine, geleneklere, toplumsal kurumlara, iktisadi ve siyasî yapılanmaya yönelik eleştirel bir yaklaşım geliştirilmektedir. Feminist siyaset tam da bu noktada devreye girmekte ve sorgulama sürecini etkin bir şekilde başlatmaktadır. Serpil Sancar'ın (2017: 35) tanımından yola çıkarsak, "feminist siyasetin belirleyici/ayırt edici özelliği onun modern endüstrileşmiş toplumlarda erkek egemenliğinin kendini nasıl sürdürdüğünü ve kadınlara bu egemenliği nasıl kabul ettirdiğini sorgulayan eleştirel yaklaşımıdır." Özel alana ve kamusal yaşama eleştirel yaklaşım, günümüze kadar ulaşan süreçte kadın yaşamının ve kimliğinin neden ötelenerek değersizleştirildiğini tartışmaya çalışmaktadır. Kamusal alanın kadını neden dışladığı ya da ikincilleştirerek tehditkâr unsurları kadına atfederek sınırlar belirlediği, feminist siyasetin ele aldığı konular arasında yer almaktadır.

2. "Samimiyet Alanı" ve "Endişe Alanı" Olarak Kamusal Alan⁵

Cumhuriyet'le birlikte hızla yapılmaya başlanan inkılaplar ile kadının toplumsal ve siyasal konumu ele alınmış ve hukuki statüsü ile ilgili Medeni Kanun başta olmak üzere farklı alanlarda düzenlemeler yapılmıştır. Dönemin koşullarının oldukça hassas bir şekilde cereyan ettiğine ve milliyetçilik savunusunun tüm imge ve deneyimlerle kendini gösterdiğine tanıklık edilmiştir. Laik hukuk kuralları ile dinî imge ve sembollerin kamusal alanın dışına gönderilmeye çalışılması ve kadının kamusal alandaki modern görüntüsü, yeni devletin öncelikleri arasında yer almıştır. Ulus-devletin yaratılma ve kamusal alanının laiklik politikaları ile dinî unsurlara yer vermeyecek şekilde oluşturulması süreci incelendiğinde de dışarıda bırakma ya da bırakmama durumunu daha açık bir şekilde izleyebilmek mümkün hale gelmektedir.

Kadının modern görüntüsü, feminist kuramcılar tarafından belirtildiği üzere rejimin inşası ve laikliğin somutluğunun izlenebilirliği açısından işlevsel kabul edilmiş ve kamusal alanda gelenekselliğin kadın bedeni üzerinden törpülenmeye çalışılması çabası ortaya çıkmıştır. Nitekim aranan ve kavuşulması arzulanan modern görüntüye kadına yüklenen bu misyon ile ulaşılmaya çalışılmıştır. Feminizmin, Cumhuriyet Dönemi boyunca kadın politikalarına yönelik eleştirisi de genel olarak hep bu noktadan gelmiştir. Yapılan düzenlemelerin kadın özgürlüğünü sağlamaktan ziyade kadın üzerinde başka denetim araçları yarattığı dile getirilmiştir.⁶ Cumhuriyet ile birlikte kadının kamusal alana çıkışı ve siyasal haklarını elde etmesi süreci, Osmanlı'nın geride kaldığını anlatır niteliğe bürünmüştür; ancak bu kez yeni sınırlarla çevrelenmiş Batı ile temasını arttırmış bir ataerkillik ortaya çıkmıştır (Berktaş, 2015: 100-102). Yeni sınırlar, kalıplar ve yargılar da kadının kamusal alanla hemen her irtibatında Batı'dan esintiler taşıyan bu ataerkilliğin farklı cephelerini ortaya koymuştur.

---

⁵ Kamusal alana dair bu açıklama için bkz. Nükhet Sirman, "Türkiye'nin Kamusunda Endişe", *Amargi*, Yaz 2006, Sayı: 1, ss. 19-21.

⁶ Bu konuda farklı açılardan tartışmalar için bkz. Zehra Toska, "Cumhuriyet'in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Der. Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998; Ayşe Saktanber, "Kemalist Kadın Hakları Söylemi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002; Ayşe Kadioğlu, "Cinselliğin İnkârı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Der. Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998; Fevziye Sayılan, Aksu Bora, "Resmî İdeolojide Kadın Hakları Söylemi", *Birikim*, Sayı 105-106, Ocak/Şubat 1998.

Nükhet Sirman'ın (2006) da değindiği üzere, Türkiye'de kadının kamusal alana çıkışı "özgürleştirici" olmaktan ziyade aslında gerek kadınlar gerekse toplumun tüm kesimleri adına daha da kısıtlayıcı olmuş ve kamusal alan, siyasi fikirlerin tartışıldığı bir alan olmanın ötesinde bir "vitrin, sevgi ve saygının düzenlendiği bir samimiyet alanı" olarak ortaya çıkmıştır. Partha Chatterjee (2000), bu durumu "milliyetçiliğin savunduğu yeni ataerki" ile açıklamaya çalışmış ve bu "yeni ataerki'nin" kadın özgürleşmesi'ni ulusal egemenlik hedefleri içinde eriterek "kadınları yeni, bir o kadar da meşru bir ikincillik konumu" ile baş başa bıraktığı üzerinde durmuştur. Chatterjee'nin bahsettiği bu "yeni ataerki", ulus devletinin inşası ve milliyetçiliğin gelişimi ile birlikte kadına dair politik söylem üzerinde etkili ve belirleyici olmuştur (2000: 113).

Sirman'dan alıntıyla devam edersek bir "samimiyet alanı" olarak kamusal alanın sınırları, kadının belirlenen ölçülerdeki modernliği ile çizilmiştir. Eğitim olanaklarından erkek yurttaşlarla birlikte eşit bir şekilde yararlanabilmesinin ve daha sonrasında da bir meslek edinebilmesinin sağlanması adına gerekli yasal önlemler alınmaya çalışılmıştır. Ancak genellikle işlendiği ve değinildiği üzere, bu meslekler kadının ev içi rolleri ile uzantılı olabilecek nitelikte olmuştur. Övgüyle anılan birtakım spesifik örnekler ise oldukça radikalleştirilerek sunulmuştur ve bugün dahi bu örneklerin radikalliğini korudukları görülmektedir. Bu övgüyle örülü radikal sunumdaki ısrar da patriarkal dilin, kadını ikincilleştirme çabasını ve yersizlik söylemini genel bir bağlama oturtma arayışında kendini göstermektedir. Zira "yeni devlet", kadının kamusal görünürlüğü adına hukuksal açıdan önemli düzenlemeler yapmakla birlikte genel olarak dile getirildiği üzere, kadının toplumsal cinsiyet rollerinin eşitsiz yapısının kaynağı ile bağını koparmamıştır. Kimi siyasi tarihçilere göre, zamanın ve mekanın koşulları bunu gerektirmiştir ve halihazırdaki koşullar içerisinde gelenek ve dinî kaidelerin toplumla âdeta bütünleşmiş taraflarına yönelmekten yana tavrın sakıncalı olabileceği düşünülmüştür. Gerçekten de eşitsizliğin ortadan kaldırılamaması ya da çok temel birtakım gerçekliklerle yüzleşmekten kaçınılması, varlığını hâlâ sürdürdüğünü gördüğümüz kadına ilişkin önyargıların kendini koruyarak yaşamasına neden olmuştur. Patriarkal dilin otoritesi derinden sarsılmamış, hatta kimi feminist kuramcıların ifade ettiği üzere kadınlar için yeni olumsuz/engelleyici tanımlamalar ve önyargılar ortaya çıkmıştır. Kadınların kamusal alana çıkışları ve kamusal alandaki konumları, hem kadınlar hem de erkekler açısından büyük bir değişim yaratmamış ve kadınla ilişkilendirilen roller, görevler, beklentiler varlığını sürdürerek kadınların yaşamına daha farklı müdahalelerin ve bu

müdahalelere bağlı olarak yeni sorunların da yerleşmesine neden olmuştur (Bora, 2017: 751-752).

Ayşe Saktanber'e (2004) göre, Cumhuriyet'in yaratmaya çalıştığı "peçesiz yeni kadın", kamusal alanda varlığını meşrulaştırabilmek adına kendi kimliği üzerinde belirlenen yeni sınırları ve davranış kalıplarını benimsemiştir. Böylece "...koyu renkli kostümler, kısa saç ve makyajsız yüzlerle kamusal yaşama girmiş ve böylece erkeklerin şerefine kadınların davranışlarıyla yakından bağlantılı olduğu bir toplumda cinsiyetsizliği adeta bir erdem haline getirerek kamusal varlığını meşrulaştırabilmiştir." (Saktanber, 2004: 328). "Yuva"nın koruyuculuğu, inşası ve her defasında yeniden derlenip toparlanma görevi, "yuva"nın problemlerini ortadan kaldırma ve bu yolla bir süreklilik kazanmasını sağlama sorumluluğu kadına verilmiştir. Nira Yuval-Davis ise (2003) "yuva" tasviri üzerinden hareketle kadının milletin yaratım ve yeniden üretim sürecinde üstlendiği o devasa roller üzerinde durmuş ve Yuval-Davis'e göre, "...kadınlar milletin sadece biyolojik yenide üreticileri olmayıp, aynı zamanda da kadınlara kültürü çocuklara iletmekten ve "yuva"yı özgül bir kültürel biçimde kurmaktan sorumlu "kültür" muhafızları olma görevi verilmiş, milletin kültürel yeniden üreticileri" olarak tanımlanmıştır (2003: 214). Dolayısıyla aslında "yuva" ve kamusal alan arasındaki gerilim ve çatışma devam edegelmiştir. Kadının kamusal alanda cinsiyeti ile bulunmasının, bulunma amacının ve şeklinin farklı bağlamlara yerleştirilerek "sorun" olarak kabul edilmesi gerçekliği ile karşılaşılmaktadır. Zira Türkiye'de kamusal alanın kimleri içerisine dahil ettiği ya da kimleri dışarıda bırakacak şekilde oluşturulduğu hâlâ tartışılan konular arasında yer almaktadır.

Ulus-devlet inşası, yeni rejimin dinamiklerinin hazırlanması, "yuva"nın düzenlenmesi, kamusal alanın sınırlarının çizilmesi ve kadına dair politikaların oluşturulması sürecinin neredeyse eş zamanlı bir şekilde ilerlediği görülmektedir. Bu süreçte kadınların nasıl bir misyon yükleneceği ve bu misyona uygun düşen davranışların neler olduğu tüm detaylarıyla ortaya konmuştur. Kadınların hak ve özgürlükleri için bizzat kendilerinin mücadele etmeleri ve bu konudaki kararlı duruşları, siyasal sistemin kabul edemediği hatta bu hareketliliği görmeyi dahi istemediği bir duruma işaret etmiştir.⁷ Hak ve özgürlüklerle ilgili temel birtakım

---

⁷ Bu konuda bkz. Yaprak Zihnioğlu, Nezihe Muhiddin, *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

eksikliklerin, yeni rejimin esenliği adına da ortadan kaldırılacağı mesajı verilmiştir. Dolayısıyla da kadınların bilfiil bu hak ve özgürlük mücadelesine katılmalarının ilk andan itibaren "yersizliği", "zamansızlığı" ve "anlamsızlığı" sıklıkla dile getirilmiştir. Ortaya çıkan ve her geçen zaman diliminde belirginleşen bu eylem tarzı da patriarkal örüntülerden kop(a)mamaktan kaynaklanmıştır. Kadınların feminist mücadeleleri de bu nispette topluma ve ahlâka uygun düşmeyen tavır, hal ve hareketler, eylemler, tasavvurlar şeklinde değerlendirilmiştir. "Yerini bilmesi" istenen "toplumsal kategori", bu anlamda hep kadınlar olmuştur. "Yerini bilmek" de muğlak bir ifade şekli ya da toplumsal arayış gibi dursa da aslında kadının "öteki" olarak konumlandırılışını özetlemiştir.

Meltem Ahıska (1994), kadının "öteki" olarak kurulmasının ve bu kuruluşun dile yansiyarak sembolleşmesinin, kadınların erkekler tarafından ezilme ve sömürülme biçimleriyle iç içe geçtiği üzerinde durmuştur. Ahıska'ya (1994) göre, "kadının dilde bir metafor haline gelmesi, kadınları kuşatan bir yaşamsallık kazanmıştır. Mitlerle kurulan bu kültür, kadın için sadece dışarı değil, aynı zamanda içerisidir de. Kadını sınırlayan, özne olmaktan alıkoyan bir engel olduğu kadar, kadınlar tarafından her zaman onaylanmış olmasa da içselleştirilmiş bir kültür yaratılmıştır." Kadınlar tarafından onaylanmasa da varlığını sürdüren ve içselleştirilmiş de olan bu kültür ve kültürle iç içe geçmiş daha birçok unsur, kadının "öteki" olarak kuruluşunun ve bu kuruluşun ardından sınırların belirginleşmesinin nedenlerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Bu sınırların görünmezliğini de aslında bir bakıma Kemalist devrimin temsiliyete dair beklentileri oluşturmuş ve bilindiği gibi Kemalist devrim, kadınlara dair çok temel ve bir o kadar da önemli olan taleplerle gelmiş ve tarz, üslup, dil ve görüntü ile ilgili kalıplar tanımlamıştır. Öyle ki eşitlik idealleri ve deneyim özgüllüğü, temsiliyet ve toplumsal hiyerarşilerin yeniden biçimlendirilmesi arayışının gölgesinde kalmıştır. Bu siyasal ve toplumsal talepler yerine getirilmeye çalışılmış ve kadınlar, kamusal alandaki yerlerini devletin kendilerinden beledikleri şekilde almaya çalışmışlardır. Daha sonra Kemalist kadınlar olarak da adlandırılacak olan bu kadınlar, neredeyse hemen hiç "marjinal" olarak tanımlanmamışlarsa da "mazeret" görülmesi gereken davranış ve tavırlar oldukça geniş bir alanda ele alınmıştır. Bu süreçte cins kimliklerini gizlemişler ve daha ziyade kendilerini "devletin saygın temsilcileri" olarak sunarak "ideolojik ve kurumsal bağları sayesinde, kendilerine, ataerkil ahlâkı tehdit etmeyen, cinsel açıdan mütevazı ve saygın bir konum" edinebilmişlerdir (Durakbaşı, 2017: 26-27). Bu kabullenilme durumu, kadınlar açısından aslında çok da kolay gerçekleşmemiştir. Cins kimliğinin ötelenmesi ya da saklanması, başlı

başına cinsiyete dair bir bunalım, utanma ve beden bu kez farklı boyutlarda görmezden gelinmesi şeklinde beliren yeni sorun alanları ortaya çıkarmıştır. Kamusal alana dair endişelerle doğrudan bağlantılı olan cins kimliğine dair sınırlar çekme durumu, Anadolu kadını ve şehirli kadın ayırımında da belirginlik kazanmıştır. Anadolu kadınını yüceltirken şehirli kadını Anadolu kadınından farklılaştırarak şehirli kadına olumsuz özellikler yüklenmesi, kamusal alana dair endişelerle ilgili olmuştur (Bora, 2005: 251).

3. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: "Marjinallik" ve "Mazuriyet"

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğe toplum tarafından nasıl bir kadın ya da erkek olunacağını anlatmaktadır (Connell, 1998). Toplumların sahip olduğu siyasal ve kültürel özellikler değişiklik göstermekle birlikte kadın ve erkek rollerinin genel olarak aynılığı ile karşılaşılmaktadır. Oldukça genel ifadelerle toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin toplumsal olarak kendilerine verilmiş görevler ve davranış şekilleri/kalıpları ya da yargıları şeklinde tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, kadının ve erkeğin hareket alanının sınırlarının belirlendiği ve bu sınırların her defasında yeniden formüle edilerek ama aslında özüne ilişkin radikal bir farklılığın söz konusu olmadığı bir iktidar ilişkisidir. Dolayısıyla içerisinde barındırdığı cinsiyetçi söylemle de bu iktidar ilişkisi, eşitsiz bir konumlanma ya da yapılanma yaratmaktadır. Leonore Davidoff'un (2002) belirttiği gibi kamu alanındaki tutumlarda görülen birtakım değişimlere rağmen, "günümüzde aile üyelerine, hizmet etmekten, onları tozun, atıkların, kirletmesinden ve düzensizlikten korumaktan, çığ olanı pişmiş hale getirmekten ve küçük vahşileri uygar erişkinlere dönüştürmekten esas sorumlu hala kadınlardır."

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadın emeğinin iş gücü piyasasındaki konumlanışında da belirginlik kazanmakta ve ataerkil baskı ve kontrol araçları, kadının iş gücü piyasasına etkin katılımını onaylamamaktadır. Başka bir ifadeyle, kadın emeği iş gücü piyasasında özellikle "önyargılı işverenler, erkek egemen sendikalar ve kısmen de işyerindeki diğer erkek çalışanlar" tarafından marjinalleştirilmekte; ev-aile ve iş yaşamındaki ataerkil ilişkiler, "kadın emeğinin marjinalliğine ve emek pazarındaki cinsiyete bağlı ayrımcılığa" zemin oluşturmaktadır (Ecevit, 2010: 113). Bu marjinalleşme, geleneksel değerler ve toplumsal beklentilerin ahlâki normları tarafından da desteklenmektedir. Ortaya çıkan süreklilik, her günkü tekrarlarla güçlenmekte ve kadın kimliğini tanımlayan tüm olguları kapsar hale gelmektedir. Kuşatıcılığın baskısı, kadın bedeni ve ruhu üzerinde kurulan sürekliliğin de

etkisiyle şiddeti yaratmakta ve bu şiddet, gündelik yaşamın biteviyeliğinde sıradanlaşarak yer yer görünmez hale gelmektedir. Kadının kamusal alanla olan her türlü bağı ve özellikle istihdama katılması, bu biteviyeliğin kırılması ihtimali nedeniyle eril denetimin pratik engellere başvurmasına neden olmaktadır. Eril denetimin pratik engellerine temel oluşturanlardan ikisi, kadın özgüllüğünü ve özneliğini atıllaştırarak ortadan kaldırmayı amaçlayan "marjinallik" ve "mazuriyet" tanımlamaları olmaktadır. Her iki tanımlamada da kadının yaptığı bir "hata", "yanlış" ve "kötü" bir davranış, söz, hareket, tavır ve üslup bulunmaktadır. Ancak "marjinallik", toplumsal açıdan ürkütücü ve endişe verici bir anlam dünyasına yönelik iddialarla gelmektedir. Toplumsal düzene aykırı davranmak, toplumun kurallarını kabul etmemek ve kötücül bir reddiye içerisinde olmak ile yakın ve neredeyse aynı anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır. Gerçekten de "marjinal" olarak adlandırılmak her ne kadar özellikle küreselleşme dinamikleri ile birlikte içerik itibariyle ılımlılaştırılmaya çalışılsa da toplumsal açıdan suçlanma öğeleri barındırmaktadır. Suçlanmaktadır; zira toplumu oluşturan ve var eden kurallara yönelik zıtlık içerisinde olan kalıpları benimsemiş olma durumunu anlatmaktadır. Siyasal iktidarların ideolojileri ile uyuşmayan ya da güncel birtakım değişimler nedeniyle farklılaşan politikalar nedeniyle de kadınlar, "marjinallik" vurgulu tasavvurun içine çekilebilmektedirler. Örneğin İstanbul Sözleşmesi ile ilgili iktidarın politik tavrındaki değişim, bu sözleşmeyi savunarak sözleşmenin önemine vurgu yapan kadınların "marjinal" olarak adlandırılmalarına neden olabilmektedir.

"Mazuriyet" ise yine kadının kamusal alanın sınırlarını zorlaması ve toplumsal cinsiyet rollerine karşıtlık içerisindeki tavır ve davranışlarını açıklamak için ataerkinin başvurduğu bir tanımlama olarak karşımıza çıkmaktadır. Üretim modelindeki değişimler ölçeğinde kadın istihdamı kabul edilse bile kadının emek piyasasındaki konumunun daha ziyade ihtiyaçlar ve zorunluluklar ekseninde açıklanmaya çalışılması bunu göstermektedir. Günümüzde dahi kadının çalışması, genellikle çeşitli nedenler ileri sürülerek açıklanmakta ve âdeta bu ev dışına çıkış adına meşru gerekçeler üretilmek zorunda kalınmaktadır. Kadın istihdamının hâlâ oldukça düşük oranlarda seyretmesi ve genellikle güvencesiz işlerde yoğunlaşmasının ana nedenlerinden biri, meşru ve ikna edici bir gerekçenin tanımlanması ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Toplumsal baskıların ritüalistik boyutları nispeten aşınsa dahi cinslere ve özellikle kadına tanınan hareket alanı aşıldığında bu baskıların katılaşabildiği görülmektedir. Dolayısıyla kadının yaşamı ile ilgili ataerkil kontrol, kamusal alana çıkış ve istihdama katılım açısından "marjinallik" ve "mazuriyet" arasında gidip gelmektedir. Bu gidip gelme durumu ve

kadını tanımlama ya da kategorileştirme çabası, kadının "hayır" diyebilmesinin önüne geçilebilmesi süreci ile doğrudan bağlantılı hale gelmektedir. Zira "kadınlar içinde yaşadıkları duruma karşı çıktıklarında, 'hayır' dediklerinde, kendileri için konuştuklarında varlık alanına" geçmektedirler (Ahıska, 1994). Kadının "hayır" demesi ve dolayısıyla "varlık alanı"na geçmesi, eşitsizliğin sorgulanarak eril yapıların kontrol ve tahakküm araçlarının etkinliğinin de sarsılması anlamına gelmektedir. Bu da cinsiyetçi bakış açısından mevcut sistemin dönüşmesi de dahil olmak üzere oldukça tehlikeli bir duruma işaret etmektedir. Çünkü Türkiye'de kadınların kabul görebilmeleri, kendileri için belirlenen yerlerde bulunmaları ve belirlenen şekilde davranmaları ile mümkün hale gelmekte ve aksi durumda kadınlar, toplumun tacizi ile karşı karşıya kalmaktadırlar (Saktanber, 2010: 203).

Kadınlar için belirlenen sınırlar, talepler ve hassasiyetler, Kemalist devrimin kadına biçtiği rol ve görevlerle birlikte düşünüldüğünde anlamlı hale gelmektedir. Nilüfer Göle'nin (1998) bahsettiği üzere, Kemalist devrimin diğer devrimlerin "ideal bir erkek tanımı" arayışına rağmen "ideal bir kadın imajı" ile gelmesi, bu ilişkiselliği açıklar görünmektedir. Göle'ye (1998) göre, "Türkiye'de modernleşme projesi kadınların kurtuluşuyla ulusun ilerlemesi" arasında doğrudan bağlantı kurmuştur. Kadınların kurtuluşu gerçekleşmekle birlikte kadınlar, özgürlüklerine kavuşamamışlardır ve bu sonuç da kadının etkili değil, devletin kadınların yaşamı, hak ve özgürlükleri konusunda belirleyici olması nedeniyle ortaya çıkmıştır (Kandiyoti, 1987: 324). Kadınların bizzat kendilerinden ziyade devletin bu belirleyicilik açısından oldukça öne çıkması, beraberinde Türkiye'de kadın hareketinin de tarihsel gelişimi üzerinde yön verici nitelikte olmuştur. Nitekim Şirin Tekeli'ye (2004) göre, 1935-1975 arasında bir kadın hareketine rastlamak mümkün değildir; kadınların hayır derneklerinde çalışmaları desteklenir ve "Atatürk sayesinde Türk kadınları Batılı kadınların önüne geçmiştir" şeklinde karşılaşılan resmi söylem ile kadınlar, "sessiz bir çoğunluk" haline dönüşmüştür. Kadınlar, hak ve özgürlük mücadelesinde gerçekten de uzun denebilecek bir süre "sessiz bir çoğunluk" olmuşlardır. Eşitsizlik ve ayrımcılık tüm boyutlarıyla varlığını güçlendirerek sürdürmüştür. Kadının "marjinal" olarak imlenmesi, bir bakıma kadının gücünün keşfedildiği ve bu nedenle de bu güce yönelik endişenin hiç son bulmadığını ya da son bulmayacağını anlatmaktadır. Ahıska (1994), bu noktada bir parantez açarken belki de tarih içinde kadınların yokluğundan ya da eksikliğinden değil, henüz anlamlandırılmamış fazlalığından söz edilebileceği üzerinde durmaktadır. Çünkü kadınların yokluğunu ve özne olmadığını öğreten ya da aktaran ataerkil iktidarın söylemleridir (Ahıska, 1994).

4. 1980 Sonrası "Yeni Dönem": Aynı Sınırlar

1980 sonrası Türkiye'sinden bahsetmek için birçok olayı, aktörü bir arada ele almak ve tüm dünya için başlayan "yeni" dönemi anlamaya çalışmak oldukça önemlidir. Küreselleşme sürecini, dinamiklerini ve beraberinde getirdiklerini doğru okuyabilmek ve neoliberalizmin yarattığı dönüşümü, ilişkiselliklerini de göz önünde bulundurarak incelemek gerekmektedir. Küreselleşme, çok genel olarak aynılığın ya da benzerliğin bireyin yaşamındaki politik tavrının bir ifadesi olabilmektedir. Bir süreç olarak tanımlanan ve çoğunlukla "yeni" bir evreye atıfla incelenen küreselleşme, yarattığı temsillerle pratiğin ve kültürel alanın görüntüsünü tekleştirme çabası ile belirginleşmektedir. Bireysel yaşam kurgusunda ortaya çıkacak muhtemel sorunlar bu temsiller aracılığıyla gündelik bir hal almaya başlamaktadır. Kadının yaşamındaki tekdüzelik varlığını sürdürmeye devam etmekte ve aslında "yeni" ile hemhal olduğu ileri sürülen küreselleşme süreci, kadının toplumsal ve siyasal konumu üzerinde herhangi bir değişim yaratmamaktadır. Halihazırda kadının rol ve sorumluluk alanındaki biteviyelik, farklı etnik, dinî ve sınıfsal özelliklere sahip kadınların yaşamında da tüm boyutlarıyla izlenmektedir.⁸ Rol ve görevlerin kırılamayan kısır döngüsü içerisinde kadın, kendisinin dahi farkında olmadığı bir yalıtılmışlık ve bireysel yaşamına dair kimlik bunalımı yaşamaktadır.

Türkiye'de kadın denildiğinde öncelikle akla gelen ve onu kategorize etmeye yarayan geleneksel kalıplar ile karşılaşılmaktadır. Patriarkanın dili ve biçimi ile şekillendirilmiş bu geleneksel yargılar oldukça katı sınırların hakim olduğu bir siyasal alan tanımlamaktadır. Kadınlar arasında genel olarak belirtildiği üzere, bir hiyerarşi ağı geliştirilmekte ve bu hiyerarşinin ilk sıralarına bahsi geçen döngünün dinamiklerine ve işleyişine karşıtlık içerisinde olmadan hareketlerini/sözlerini belirleyen kadınlar yerleşmektedirler. Ahlâki yaptırımlarla örülü geleneksel yargılar, kadının kendisi üzerinde de denetim ve kontrol mekanizması geliştirmesine neden olmaktadır. Kadın lehine yapıldığı ileri sürülen ya da en azından amacının bu olduğu belirtilen birçok düzenlemenin, özde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya odaklanmadığı ve öncelikli olarak bu eşitsizliği problematik bir alan olarak tanımlamadığı için pratiğe etkileri oldukça yetersiz kalmakta ya da olumlu etkileri neredeyse hiç deneyimlenememektedir. Teorik/politik tartışmalar da bu nispette çeşitlenememekte ve

---

⁸ Bu konuda bkz. Emel Çokoğullar, "Rutin ve Değişmezliğin Ortasında Türkiye'de Kadının Gündelik Yaşamı", *2. Uluslararası Küresel Dünyada Kadın ve Siyaset Kongresi*, 25-26 Aralık 2020, İstanbul Ayvansaray Üniversitesi (özet bildirisi).

bilinen şiarlar yine benzer argümanlarla tekrar edilmekte ve "kadın olmak"la ilgili beklentiler değişmemektedir. Bu beklentiler, doğrudan toplumsal cinsiyet rolleri ile bağlantılıdır. Kandiyoti'ye (1997) göre, "Türk toplumunda cinsler arası asimetri ev, sınıfsal konum ve işgücü piyasalarının sınırlarını aşan pek çok kültürel pratikle üretilmekte, temsil edilmekte ve yeniden üretilmektedir."

"Cinsler arası asimetri"nin süreç içerisinde âdeta kendini yenileyerek sürmesi, kadının bireysel yaşamına dair özsel tasavvurlarını da çok yönlü etkilemektedir. Kadın, yaşama dair belirlenimlerini söz konusu bu asimetrinin varlığını hissederek oluşturmaya çaba göstermekte ve çoğu zaman da kendi yaşamının "sıkıştırılmışlık" düzeyini yine bizzat kendi eliyle arttırmaktadır. İçsel dünyasında bu durumu güçlü bir şekilde hissetmesine rağmen kabullenme, çaresizlik, muhtemel tepkiye yönelik gelişen kaygılanma ve dışlanma gibi ortaya çıkan toplumsal gerçekliklerle yüzleşmekten de kaçınmaktadır. Kadınların kendi aralarında da gözlemlenen birbirini adlandırma ve bahsi geçen bu gerçekliklerin yaşamın içerisinde daha güçlü bir şekilde ortaya çıkmasına neden olacak pratiklerin benimsenme durumu "cinsler arası asimetri"nin varlığını korumasını kolaylaştırdığı gibi kadının özgürlük mücadelesinin de sekteye uğraması sonucunu doğurmaktadır. "Marjinalite" ve "mazuriyet" tanımlamaları, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir sonucu olduğu gibi dil ve düşünme süreçlerini de etkilemesi ve tabii ki dinsel ve kültürel belirlenimlerden de güç alması nedeniyle aslında çok boyutlu bir sorun alanı oluşturmaktadır. Hukuk normlarına dair düzenlemeler dahi bu sorun alanına pratikte nüfuz edilmesi açısından yetersiz kalmaktadır. Feminizm, özellikle 2000'li yıllardaki mücadelesini de siyasi iktidar ve hukuk kuralları arasında yaşanan açmazlar üzerine yoğunlaştırırken bu sorun alanını odak noktası yaparak ilerlemeye çalışmaktadır. Bu noktada farklı açılardan da temel olan, kadınların güçlenmesini sağlamanın yollarının açık bir şekilde ortaya konarak politik mücadelenin söz konusu yol ve yöntemlerden taviz vermeden gerçekleşmesinin sağlanmasıdır.

1980 sonrası dönemde Türkiye'de feminizmin gelişimi daha kolaylıkla izlenebilmekte ve feminist kadınların görünürlüğünden bahsedebilmek mümkün hale gelmektedir. Kadına yönelik şiddetin temel bir sorun olarak anlatılmaya çalışıldığı, kadınların hak ve özgürlük mücadelesinde oldukça etkili bir şekilde sokağa çıktıkları görülmektedir. "Politik" olan küçük gruplarda doğan 80 sonrası feminist hareket, ezilmenin dillendirilerek paylaşılmasını ve "ortak bir mücadele alanı" oluşturulmasını amaçlamakta ve kadınların farklılığını öne çıkarmaya çalışmaktadır (Bora, 1996). Erkek egemenliği etkili bir şekilde sorgulanmakta ve kadınları

baskılayan dinamikler tanımlanmaktadır. Sol hareketin de içerisinde olan bu kuşak, emeği ve sömürüyü de ele almakta ve eşitlik mücadelesini birçok alanda aynı anda yürütmektedir. Dolayısıyla 1980'lerde feministler, geçmiş kuşaktan ve bu kuşağın sahip olduğu özelliklerden farklılaşmışlardır (Tekeli, 1990: 276). Kadınlar, aslında özellikle bu dönemle birlikte kendileri adına ortaya konmuş kurallara ve kabul bekleyen ritüellere karşı itirazlarını ve tüm dayatılanlara yönelik karşı duruşlarını ilan etmişlerdir. Ancak kadınları kategorize etme ve adlandırma çabasına da feminist mücadelenin güç kazandığı ve kamusal alanda yerini genişletmeye çalışan kadınların sayısının arttığı bu dönemde daha sıklıkla rastlanmaktadır. Bu patriarkal çabanın, 2000'lerin başından itibaren çok daha etkin hale geldiği ve aslında kendini de açıkça teşhir eden bir gerçekliğe dönüştüğü görülmektedir. Beden politikaları, kadın cinselliği, kadına yönelik şiddet ve kadın emeğinin sömürüsü ile ilgili feminizmin söyleyeceklerinin çeşitlenerek çoğalması, bu çabanın belirginlik kazanmasında etkili olmuştur.

Eşitsizliğin ve ayrımcılığın varlığını sürdürmeye devam etmesi ve bu temel sorunun Türkiye'de özellikle 1980 sonrası dönemde feminizmin gelişmesi ile birlikte ele alınması, "marjinallik" ve "mazuriyet" söylemlerini daha da güçlendirmiştir. Kadının, bireysel yaşamı ile ilgili patriarkal öğelere dair itiraz geliştirmesi "marjinal" olarak âdeta suçlanması için yeterli hale gelmiştir. "Marjinallik", kabul görmeyen ve toplumdaki diğer bireyler üzerinde olumsuz etkileri olan istenmeyen bir davranışı ya da ortaya çıkan bir durumu anlatmak için kullanılmıştır. Nitekim dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2004'te zina tartışmaları sırasında Yerel Yönetimlerde Kadın Şurası'nda yaptığı konuşmada, zina düzenlemesi ile ilgili tepkilerini dile getiren kadınlara yönelik "bir grup marjinal kadın" şeklindeki ifadesi, toplumsal ve siyasal alanda "marjinallik" vurgusunun içeriği ve gücü hakkında önemlidir.⁹ Bu vurgunun içerisinde geleneklere ve ahlâka dair oldukça katı bir belirlenim olduğunu âdeta hatırlatarak uyaran bir üslup belirginleşmektedir. Dolayısıyla "marjinallik", gelenekle ve ahlâkla olan doğrudan çatışması nedeniyle olumsuzlanmakta ve toplum nezdinde kabul görmediği ve görmeyeceği oldukça açık bir şekilde belirtilmektedir. Bu tartışmaların ya da itirazların Türkiye'de genellikle kadın bedeni ile ilgili konularda ortaya çıktığı ve özellikle muhafazakâr ve İslamcı siyasetin ideolojik mücadelesinin odağına yerleştiği görülmektedir.

---

⁹ Bu açıklamaya dair ayrıntı için bkz. "Marjinal kadınlar Türk kadını temsil edemez", *BirGün*, Erişim adresi: <https://www.birgun.net/haber/marjinal-gruplar-turk-kadinini-temsil-edemez-21725>, 24.09.2004.

Otoriterleşmenin de güçlenmesiyle birlikte kadınların bireysel yaşamlarına dair söz söyleme haklarının ve kamusal alandaki eylemselliklerinin görünürlüğüne önlenmesi süreci ivedilikle başlatılmaktadır.

"Kötü" olana indirgeme ve "kötü" ile özdeşleştirme eğilimi, kadınlığın sınırlarını belirlemede işlevsel bir şekilde kullanılmaktadır. "Mazuriyet" ise daha masumane bir zihniyet dünyasına yerleştirilmekte ve henüz kaybedilmemiş olanla eşitlenmektedir. Zorunluluk ve yanlış algı, "mazuriyet" açıklamalarının önde gelen gerekçeleri olarak kurgulanmaktadır. Bu noktada sorun haline dönüşen de feminist bilinç ile tepkisellik geliştiren değil, tam aksine bu bilinçten nispeten uzakta olan ama ikincilleştirilmeye yönelik bir itiraz geliştirmeye çalışan kadınlar ile ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Patriarka, bu itirazı mazur gösterme çabası içerisine girerek yok saymaya ve görmezden gelmeye çalışmaktadır. Kadın bu kez de "mazur" gösterilerek başka bir aşağılama ile karşılaşmakta ve aslında şiddetin çok daha trajik bir boyutu ile karşı karşıya kalmaktadır.

Sonuç

Türkiye'de kadınlar, "kadın olmak" ile ilgili birçok problemle yaşamaya devam etmektedirler. Osmanlı son döneminden itibaren başlayan ve Erken Cumhuriyet Dönemi'nde hız kazanan modernleşme çabaları, kadının yaşamında temel birtakım değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bu süreçte kadının toplumsal konumunun iyileştirilmesine yönelik yasal birtakım düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında özellikle kadının kamusal alandaki görünürlüğü oldukça önemli olmuştur. Ancak kadının toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili beklentilerde ve geleneksel yargılarda herhangi bir değişim yaşanmadığı gerçeği, Cumhuriyet'in kadın politikalarına yöneltilen eleştiriler arasında yer almıştır. Dolayısıyla kadının gündelik yaşamını şekillendiren ve istikrarlı bir şekilde süren patriarkal unsurlar varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Kadın, kamusal alana çıkmış, medeni haklarını büyük ölçüde elde etmiş, eğitim olanaklarından yararlanmaya başlamış; ancak dahil olduğu her yeni alanın ve elde ettiği her hakkın kuralları kadının yaşamı üzerinde farklı birtakım kısıtlamalar ve sınırlamalar yaratmıştır. Feminist literatürde bu konuda oldukça geniş yer bulan bu kısıtlamalar ve sınırlamalar, günümüze kadar ulaşan çelişkiler, çatışmalar ve belirlenimlerin devamlılığına neden olmuştur. Meşruiyetin, kadının "kadınlık rolleri" üzerinden kurulmaya

çalışılması da toplumun büyük çoğunluğu açısından haklılık kaynağı şeklindeki değerlendirmelerin destek bulmasını kolaylaştırmıştır.

Kadınlık ile ilgili çizilen sınırlar ve çerçeve, hiyerarşik ayrımları ve toplumsal eşitsizlikleri güçlendirmiştir. Eril değerler, kadın bedeni, emeği ve rolleri üzerinde etkili olan tahakküm ilişkilerine yön vermiştir. Kadının yaşamı, değiştiril(e)meyenler ya da yapısal özellikleri nedeniyle ortadan kaldırıl(a)mayanlar sarkacında gidip gelmek zorunda kalmıştır. Feminizmin özellikle 1980 sonrası dönemde Türkiye'de gösterdiği gelişim ve eylemlilik, kadının sürmekte olan makus talihi adına umut verici olmuş ve gerçekten de kadınlar, farklı bir hayat için mücadele yöntemini öğrenmeye başlamışlardır.¹⁰ Ancak siyasal iktidarların farklı ideolojik konumlanışlarına rağmen geleneksel yapının hikmeti konusunda neredeyse uzlaşma içerisinde olmaları nedeniyle kadın hak ve özgürlüklerinin feminist yöntemle düşünülerek bir ortaklaşma zemininde siyasal alana yansıtılması gerçekleşmemiştir. Kadın bedeni, cinselliği ve emeği, âdeta çok fazla kurcalanmaması gereken; aksi takdirde hiç arzu edilmeyen sonuçların ortaya çıkmasının güçlü bir ihtimal olduğu meseleler zinciri olarak görülmüştür. Yüzyıllardır süren ve ekonomi politikten bağımsız okunması da pek mümkün olmayan kadın özgürlüğünün çeşitli imge ve görüngülerden yararlanarak durdurulması/engellenmesi bu "mesele/sorun" tanımlamalarını da açıklamaktadır. Mesele/sorun tanımlamaları da kadınları "marjinalite" ve "mazuriyet" kalıplarının arasına kolaylıkla yerleştirmiş ve bu kalıplar arasında yaşamak zorunda bırakmıştır.

Türkiye'de kadınlar, "marjinalite" ve "mazuriyet" üzerinden kurgulanan "sıkıştırılmış hayat" içerisinde yaşamakta ve bu durum da kadının varoluşuna yönelerek bilfiil baskı unsuru haline dönüşmektedir. Buradaki en temel problem de "marjinalite" ve "mazuriyet" arasındaki sınırın oldukça muğlak bir şekilde toplumsal üretiminin gerçekleşmesi olmaktadır. Bu iki kurgulamanın ve dolayısıyla da betimlemenin herhangi birine kolaylıkla dahil edilebilmekte ya da yine benzer şekilde dahil edildiğinizden kolaylıkla diğerine geçiş gerçekleşmektedir. Kamusal alan ve özel alan arasında âdeta zorunlu bir tercihte bulunmaları talep edilmekte ve aslında kadınlar, her iki alanda da özgün kimliğini yansıtamamaktadırlar. Bu noktadaki temel

---

¹⁰ Türkiye'de 1980'ler ile birlikte birçok açıdan farklı bir süreç başlamıştır. Küreselleşme dinamikleri, neoliberalizmin etkileri ve Türkiye'nin 12 Eylül 1980'de yaşadığı darbe söz konusu bu farklılığı hazırlayan etmenlerin başında gelmiştir. Feminizmin de Türkiye'de artık sesinin çok daha gür ve açık bir şekilde duyulur olduğu bir dönem başlamıştır. Özellikle kadına yönelik şiddet, temel sorun olarak görülmüş ve ev içi şiddete dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

sorun da toplumun farklı kesimlerinden kadınların büyük çoğunluğunun içinde buldukları bu somut durumun farkında olmalarıdır. Farkındalık, farklı düzeylerde ve görüntülerde karşımıza çıksa da kadınların bireysel yaşamları ile ilgili söz söyleme ve karar verme süreçlerinin önündeki patriarkal engelleri daha doğrudan ve açık bir şekilde görebilme olanakları elde ettiklerini anlatmaktadır.

Türkiye'de kadının eğitim olanaklarından daha geniş yararlanmaya başlaması da cinsiyet eşitsizliği üzerinde radikal bir değişim yaratmamaktadır. Kadının eğitim amacıyla ev içi ortamı terk etmesi ve kamusal alanda yer alması oldukça önemli bir gelişmedir. Feminizmin temel mücadele alanlarından biri de kadınların, eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve fırsatlardan erkek yurttaşlarla birlikte eşit bir şekilde yararlanabilmeleridir. Ancak günümüzde dahi okur-yazarlık başta olmak üzere, kadınların okullaşma oranı erkeklere kıyasla düşüktür. Zira eğitim de -ki özellikle yükseköğretim- toplumun önemli bir bölümü tarafından kadınları marjinalleştiren bir süreç olarak görülebilmektedir. Son yıllarda üniversitelerde toplumsal cinsiyet rollerine eleştirel bir yaklaşım geliştirilmesi ve bu alanda merkezler kurularak dersler verilmesi endişe verici olarak değerlendirilmektedir. Nitekim 2016'da "Yükseköğretim Kurumları Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Tutum Belgesi" yayımlayan YÖK Başkanı Yekta Saraç, 2019'daki bir açıklamasında cinsiyet eşitliğinin toplumsal değerlere uygun olmadığını ortaya koyan bir açıklama yapmak zorunda kalmıştır (YÖK'ten 'cinsiyet eşitliğinde' geri adım!, <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/02/19/yokten-cinsiyet-esitliginde-geri-adim>, 2019, 19 Şubat). Saraç, 2015'te toplumsal cinsiyet eşitliği derken, kadına yönelik her türlü eşitsizliğin ve adaletsizliğin önlenmesine yönelik çalışmaların anlatılmak istendiğini ancak gelinen noktada bu kavrama, toplumsal değerler ve kabullerle karşıtlık içerisinde olan anlamlar yüklendiğinin tespit edildiğini belirtmektedir. Dönemin YÖK Başkanı Saraç, "toplumsal cinsiyet eşitliği" değil, adaleti öne çıkaran bir yaklaşımla derslere ve araştırmalara devam edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Böylece eşitlik ve rollere bağlı olarak yapılan eleştirilerin, toplumun yapısal özellikleri ile uygun düşmediği açık bir şekilde ortaya konmaktadır.

21. yüzyılın ilk çeyreğinde de hâlâ kadın-erkek eşitliği sorunu tartışılmakta ve her yıl kadınların aleyhine gerçekleşen bir dizi düzenleme ya da yaşanan olay raporlara yansımaktadır. Eşitliğin bizzat kendisinin sorunsallaştırılması süreci yaşanmaya devam etmekte ve dolayısıyla da eşitlik talebi ve bu talebe dönük hak arama mücadelesi "marjinallik" olarak tanımlanmaktadır. "Marjinallik", Türkiye'de özellikle son yıllarda toplumun temel ve

en küçük birimi olarak kabul edilen ailenin karşı karşıya kaldığı krizlerin de sorumlusu olarak gösterilebilmektedir. Zira "marjinal" olanın ailede üretilen rol ve görevlere itiraz geliştiren ve bu rol ve görevlere tepkisel yaklaşan olduğu, AK Parti Hükümeti'nin politik duruşunun bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, "marjinal olmak", kadınlık rollerine dair reddiye içerisinde olan kadın profilini anlatmaktadır. Bu reddiyenin de aile kurumu üzerindeki yıkıcı sonuçlarının neler olduğu ya da olabileceği yönünde geliştirilen argümanlar ve tartışmalar, AK Parti'nin muhafazakâr ve İslamcı karakterini belirginleştirmektedir. "Eşitlik" arayışından ziyade "adalet" vurgusunun öne çıktığı oldukça açık bir şekilde görülmektedir. 2019-2020 Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini İzleme Raporu'nda da değinildiği üzere, 10. Kalkınma Planı'nda sınırlı olarak da olsa değinilen toplumsal cinsiyet eşitliği normuna, 11. Kalkınma Planı'nın hiçbir yerinde yer verilmeyerek bunun yerine ailenin ve kadının güçlenmesinden bahsedilmiştir. Asıl önemsenen kadın-erkek eşitliği değil, ailenin güçlendirilmesi konusu olmuştur. Kadın ve aile özdeşliğinde, kadın ve ailenin birbirini var ederek ve güçlendirerek birbirlerinin yaşamsal kaynağını oluşturacakları düşüncesi öne çıkmıştır. Yine benzer şekilde, 2020-2021 Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Koordinasyon Planı'nda da cinsiyet eşitliği vurgusuna rastlanmamış ve yine benzer şekilde ailenin ve kadının güçlendirilmesinin amaçlandığı ortaya konmuştur.¹¹

Sonuç olarak, Türkiye'de kadınlar "aile odaklı yaşam" kurgusu ile de çevrelenmekte ve toplumsal cinsiyet eşitliği savunusu özellikle son dönemlerde siyasal iktidar tarafından eleştirilmektedir. "Sıkıştırılmışlık" hayatın hemen her alanında kadının duygusal, zihinsel ve bedensel dünyası üzerinde etkisini tüm boyutlarıyla hissettirmekte, "arzu" ve "gerçek" birbirinden tamamen kopmaktadır. Aile içerisinde ve toplumsal kurallarla var olabilmek, Türkiye'de kadın olmanın esasını oluşturur niteliğe bürünmekte ve dinsel kaynaklar da bu oluşuma birçok açıdan doğrudan müdahil olmaktadır.

---

¹¹ Daha detaylı bir analiz için bkz. Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini İzleme Raporu 2019-2020, Erişim adresi: <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/1792/Y%c4%b11l%c4%b1k%20Rapor%20-%20Temmuz.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

Kaynakça

- Ahıska, M. (1994). *Yoksa Kadınlar Var mı. Defter*.
- Bailly, A. and Weiss-Altaner, E. (1995). "Thinking About the Edge: The Concept of Marginality". *Europe at the Margins New Mosaics of Inequality*. Edited by Costis Hadjimichalis and David Sadler. London: Wiley.
- Berktaş, F. (1996). *Türkiye'de Kadınlık Durumu*. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berktaş, F. (2006). "Yeni Kimlik Arayışı, Eski Cinsel Düalizm: Peyami Safa'nın Romanlarında Toplumsal Cinsiyet". *Kadın Araştırmaları Dergisi*. Sayı: 9. ss. 77-90.
- Berktaş, F. (2015). *Tarihin Cinsiyeti*. 5. Basım, İstanbul: Metis Yayınları.
- Bora, A. (1996). "Kadın Hareketi: Nereden Nereye". *Birikim*. Sayı: 83. Mart.
- Bora, A. (2008). "Cinsiyet ve Sınıf: Kimlikten Politik Özne Çıkar mı?". *Cinsiyet Halleri Türkiye'de Toplumsal Cinsiyetin Kesişim Sınırları*. Der. Nil Mutluer. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Bora, T. (2005). "Analar, Bacılar, Orosular: Türk Milliyetçi-Muhafazakâr Söyleminde Kadın". *Şerif Mardin'e Armağan*. Haz. Ahmet Öncü. Orhan Tekelioğlu. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar*. 3. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chatterjee, P. (2000). "Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm". *Vatan, Millet, Kadınlar*. Der. Ayşe Gül Altınay. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. Çev. Cem Soydemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çokoğullar Bozaslan, E. (2018). *Muhafazakârlık ve AK Parti'nin Aile Politikaları*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara.
- Çokoğullar, E. (2020). *Rutin ve Değişmezliğin Ortasında Türkiye'de Kadının Gündelik Yaşamı*. 2. Uluslararası Küresel Dünyada Kadın ve Siyaset Kongresi. 25-26 Aralık 2020. İstanbul Ayyansaray Üniversitesi (özet bildiri).
- Davidoff, L. (2002). *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet*. Çev. Zerrin Ateşer- Selda Somuncuoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durakbaşı, A. (2017). *Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ecevit, F. Y. (2010). "Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri", *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. Yay. Haz. Şirin Tekeli. 4. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Göle, N. (1998). "Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı". *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. Ed. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba. Çev. Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

"İstanbul Sözleşmesi'ni savunan kadın örgütleri neden sözleşmeden yana, karşı çıkanlar ne diyor?", Erişim adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49473457>, 26 Ağustos 2019, son güncelleme 18 Ağustos 2020.

Kadioğlu, A. (1998). "Cinselliğin İnkârı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. Der. Ayşe Berktaş Hacimirzaoğlu. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Kandiyoti, D. (1982). "Urban Change and Women's Roles: An Overview and Evaluation" *Sex Roles, Family and Community in Turkey*. Der. Çiğdem Kağıtçıbaşı. Bloomington. Indiana University Turkish Studies.

Kandiyoti, D. (1987). "Emancipated but Unliberated? Reflections on the Turkish Case". *Feminist Studies*. Vol. 13. No: 2. Summer. pp. 317-338.

Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: Metis Yayınları.

BirGün. *Marjinal kadınlar Türk kadınıni temsil edemez*. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/haber/marjinal-gruplar-turk-kadinini-temsil-edemez-21725>, 24 Eylül 2004.

Park, R. E. (1928). "Human Migration and the Marginal Man". *The American Journal of Sociology*. Vol. XXXIII. Number 6. May. (Erişim için bkz. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/pdf/10.1086/214592>)

Said, E. (1995). *Entelektüel- Sürgün, Marjinal, Yabancı*. Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Saktanber, A. (2004). "Kemalist Kadın Hakları Söylemi". *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Kemalizm*. Cilt 2. Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekinil. İstanbul: İletişim Yayınları.

Saktanber, A. (2010). "Türkiye'de Medyada Kadın: Serbest, Müsait Kadın veya İyi Eş, Fedakâr Anne". *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. Yay. Haz. Şirin Tekeli. 4. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sancar, S. (2017). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sayılan, F. ve Bora, A. (1998). "Resmî İdeolojide Kadın Hakları Söylemi". *Birikim*. Sayı: 105-106.

Sirman, N. (2006). "Türkiye'nin Kamusunda Endişe". *Amargi*. Yaz Sayı: 1. ss. 19-21.

Tekeli, Ş. (1990). "Women in Changing Political Associations of the 1980s". *Turkish State. Turkish Society*. Edited by Andrew Finkel and Nükhet Sirman. London: Routledge.

Tekeli, Ş. (2004). *Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Kadınlar: Ortak Bir Anlayışa Doğru*. (13 Eylül'de yapılan uluslararası bir sempozyumdaki sunuşu). Erişim adresi: <https://m.bianet.org/bianet/kadin/43145-on-maddede-turkiyede-kadin-hareketi>

Toska, Z., (1998). "Cumhuriyet'in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar". *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. Der. Ayşe Berktaş Hacımırzaoğlu. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini İzleme Raporu 2019-2020. Erişim adresi: <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/1792/Y%c4%b1ll%c4%b1k%20Rapor%20-%20Temmuz.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

"YÖK'ten 'cinsiyet eşitliğinde' geri adım!". Erişim adresi: [https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/02/19/yokten-cinsiyet-esitliginde-geri-adim,19 Şubat 2019](https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/02/19/yokten-cinsiyet-esitliginde-geri-adim,19%20Şubat%202019).

Yuval-Davis, N. (2003). *Cinsiyet ve Millet*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Walby, S. (2016). *Patriyarka Kuramı*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Zihnioğlu, Y. (2003). *Kadinsız İnkılap: Nezihe Muhiddin*. Kadınlar Halk Fırkası. Kadın Birliği. İstanbul: Metis Yayınları.